

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد

رشته: توسعه اقتصادی و برنامه ریزی

عنوان:

تخمین فرار مالیاتی ناشی از فعالیت های غیررسمی در ایران

استاد راهنما: دکتر مهنوش عبدالله میلانی

استاد مشاور: دکتر عبدالرسول قاسمی

نگارنده:

نرگس اکبریپور روشن

بهمن ۱۳۸۹

قدردانی و سپاس

آنان که لحظه نگاهشان شادباش زندگی را بشارت می‌دهد به حق، قدردانی، سزاوار ازل تا به ابدشان باد. قدردان زحمات اساتیدی هستم که افتخار شاگردیشان را داشته‌ام. در این جا بر خود فرض می‌دانم از اساتید محترم سرکار خانم دکتر میلانی، جناب آقای دکتر قاسمی و جناب آقای دکتر تاری به پاس زحماتشان کمال تشکر و قدردانی را داشته باشم.

فرصت را مغتنم شمرده و از تمام کسانی که در پیشبرد روند این تحقیق بنده را یاری نموده‌اند به خصوص جناب آقای قاضی و جناب آقای خان جان سپاسگذاری می‌نمایم. بی شک قلم بنده در تشکر و قدردانی از ایشان عاجز است. صمیمانه آرزومند موفقیت و سربلندیشان هستم. باشد که قدردان زحماتشان باشم.

درهاي گشوده ، افقي روشن ،
مرکبي راهوار ، راهي هموار ،
آرزوهایی بزرگ و خواسته هایی برآورده
همه از زحمات شما بود
نیازهایم را عاشقانه پاسخ گفتید
از خود زدید و به من افزودید
ناتوان شدید تا من به توانایی برسم
موهبتان سپید شد تا من در اجتماع رو سپید شوم
عاشقانه سوختید تا روشنگر راهم باشید و گرمابخش
وجودم

پدر و مادر بسیار عزیزم ،

این پایان نامه را در شادترین روزهای زندگیم
تقدیمتان می کنم ؛
شاید پاره ای از زحمات شما را قدردانی کرده باشم .

خواهر و شوهر خواهر مهربانم،

بسی لحظات و روزها گذشتند
اما در گرمای محبتتان ، بار سنگین حضورم را احساس
نکردم
چه همانند دو یار روزهای دور و نزدیک، پدر و مادر،
از احساس دریغم نکرديد

اگر غروري است تقديم به شما

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۰	چکیده .....
۱	فصل اول: کلیات تحقیق .....
۲	۱-۱. مقدمه .....
۲	۲-۱. بیان مسأله .....
۵	۳-۱. سؤالات تحقیق .....
۵	۴-۱. فرضیه های تحقیق .....
۵	۵-۱. اهداف تحقیق .....
۶	۶-۱. روش شناسی تحقیق .....
۶	۷-۱. نوع روش تحقیق .....
۷	۸-۱. روش گردآوری اطلاعات .....
۷	۹-۱. مشکلات و تنگناهای تحقیق .....
۷	۱۰-۱. تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی .....
۸	۱۱-۱. روش تجزیه و تحلیل .....
۹	فصل دوم: مروری بر ادبیات نظری موضوع .....
۱۰	۱-۲. مقدمه .....
۱۱	۲-۲. تفاوت مفهوم اجتناب مالیاتی و فرار مالیاتی .....
۱۲	۳-۲. نظریه های فرار مالیاتی .....
۱۲	۱-۳-۲. مدل های نئوکلاسیک فرار مالیاتی .....
۱۲	۱-۱-۳-۲. مدل استاندارد فرار مالیاتی .....
۱۴	۱-۱-۳-۲. ساختار مدل استاندارد فرار مالیاتی .....
۱۶	۲-۱-۳-۲. نقد مدل استاندارد فرار مالیاتی .....
۲۱	۲-۱-۳-۲. مدل های استاندارد فرار مالیاتی تعمیم یافته .....
۲۳	۳-۱-۳-۲. نظریه بازی فری و هلر .....
۲۴	۲-۳-۲. رویکرد نهادگرای فرار مالیاتی .....
۲۵	۱-۲-۳-۲. اندیشه آلم و مارتینز-واز کوئز .....
۳۲	۲-۲-۳-۲. اندیشه نره .....

۴۱	..... عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی	۴-۲
۴۸	..... جمع بندی	۵-۲
	..... منابع و مآخذ	
۴۹	..... فصل سوم: روش های اندازه گیری فرار مالیاتی	
۵۱	..... مقدمه	۱-۳
۵۲	..... روش های اندازه گیری فرار مالیاتی	۲-۳
۵۳	..... روش های مستقیم	۱-۲-۳
۵۳	..... روش های خرد تخمین فرار مالیاتی	۱-۱-۲-۳
۵۳	..... روش های پیمایشی	۱-۱-۱-۲-۳
۵۴	..... روش های حسابرسی مالیاتی	۲-۱-۱-۲-۳
۵۴	..... روش های کلان تخمین فرار مالیاتی	۲-۱-۲-۳
۵۶	..... روش های غیر مستقیم	۲-۲-۳
۵۷	..... روش های تخمین اقتصاد غیررسمی	۳-۳
۶۲	..... روش های تخمین مبتنی بر علل	۱-۳-۳
۶۴	..... روش علت یابی یا مدل سازی تقریبی	۱-۱-۳-۳
۶۴	..... منطق فازی	۲-۱-۳-۳
۶۵	..... روش های تخمین مبتنی بر آثار	۲-۳-۳
۶۸	..... روش متغیر مجازی	۱-۲-۳-۳
۶۹	..... روش نسبت نقد	۲-۲-۳-۳
۷۱	..... روش مبادلات پولی	۳-۲-۳-۳
۷۴	..... روش حجم اسکناس های درشت در گردش	۴-۲-۳-۳
۷۶	..... روش اختلاف در حساب های ملی	۵-۲-۳-۳
۷۷	..... روش اختلاف درآمد و هزینه خانوار	۶-۲-۳-۳
۷۷	..... روش تقاضای مصرف کننده	۷-۲-۳-۳
۷۸	..... روش نهاده های فیزیکی	۸-۲-۳-۳
۷۸	..... روش آمار نیروی کار	۹-۲-۳-۳
۷۹	..... روش کشف تخلف	۱۰-۲-۳-۳
۸۰	..... بررسی نمونه ای فعالیت های غیررسمی	۱۱-۲-۳-۳
۸۰	..... بررسی نحوه استفاده از وقت	۱۲-۲-۳-۳
۸۱	..... روش های تخمین مبتنی بر علل و آثار	۳-۳-۳
۸۱	..... روش تقاضا برای پول	۱-۳-۳-۳

۸۲	..... ۲-۳-۳-۳. روش شاخص های چندگانه-علل چندگانه
۸۴	..... ۴-۳. جمع بندی
۸۷	..... منابع و مآخذ
۸۹	..... فصل چهارم: مروری بر مطالعات انجام شده
۹۰	..... ۱-۴. مقدمه
۹۱	..... ۲-۴. مطالعات تجربی جهان در مورد فرار مالیاتی
۹۲	..... ۱-۲-۴. مطالعه فیسمن و وی (۲۰۰۱)
۹۲	..... ۲-۲-۴. مطالعه مدزارویک (۲۰۰۲)
۹۳	..... ۳-۲-۴. مطالعه فال (۲۰۰۳)
۹۳	..... ۴-۲-۴. مطالعه ارویسکا و دیگران (۲۰۰۴)
۹۴	..... ۵-۲-۴. مطالعه کبهام (۲۰۰۵)
۹۶	..... ۶-۲-۴. مطالعه فردریکسن و دیگران (۲۰۰۵)
۹۷	..... ۷-۲-۴. مطالعه گرنت ریچاردسون (۲۰۰۶)
۹۷	..... ۸-۲-۴. مطالعه لوین و ویدل (۲۰۰۷)
۹۸	..... ۹-۲-۴. مطالعه چپارینی و دیگران (۲۰۰۸)
۹۸	..... ۱۰-۲-۴. مطالعه امبای و یو (۲۰۱۰)
۹۹	..... ۳-۴. مطالعات تجربی ایران در مورد فرار مالیاتی
۱۰۰	..... ۱-۳-۴. مطالعه افشین محمدی (۱۳۷۷)
۱۰۰	..... ۲-۳-۴. مطالعه مریم حسن پور صباغی (۱۳۷۸)
۱۰۱	..... ۳-۳-۴. مطالعه بهمن سیدزراع (۱۳۸۰)
۱۰۱	..... ۴-۳-۴. مطالعه صادقی و شکیبایی (۱۳۸۰)
۱۰۲	..... ۵-۳-۴. مطالعه علی اکبر حمزه ای (۱۳۸۲)
۱۰۲	..... ۶-۳-۴. مطالعه حمید آذرمنند (۱۳۸۶)
۱۰۲	..... ۴-۴. جمع بندی
۱۰۳	..... منابع و مآخذ
۱۰۴	..... فصل پنجم: معرفی و تخمین الگوی اندازه گیری اقتصاد غیررسمی و فرار مالیاتی ناشی از آن
۱۰۶	..... ۱-۵. مقدمه
۱۰۷	..... ۲-۵. روش شناسی برآورد فرار مالیاتی
۱۰۸	..... ۳-۵. متغیرهای مدل

۱۱۱	..... ۴-۵. آزمون های مانایی
۱۱۴	..... ۴-۵.۱. آزمون مانایی بر اساس نمودار همبستگی
۱۱۵	..... ۴-۵.۲. آزمون ریشه واحد
۱۱۶	..... ۵-۵. روش تخمین تابع تقاضای پول: ARDL
۱۱۸	..... ۶-۵. شرح داده های آماری
۱۲۱	..... ۶-۵.۱. حجم اسکناس و مسکوک واقعی در دست اشخاص
۱۲۲	..... ۶-۵.۲. نرخ متوسط مالیات
۱۲۴	..... ۶-۵.۳. درآمد قابل تصرف واقعی
۱۲۵	..... ۶-۵.۴. نرخ سود سپرده های یک ساله بانک ها
۱۲۷	..... ۶-۵.۵. نرخ ارز بازار غیررسمی
۱۲۸	..... ۶-۵.۶. نرخ رشد ابداعات مالی
۱۲۹	..... ۷-۵. نتایج آزمون مانایی برای داده های الگو
۱۳۲	..... ۸-۵. تخمین اندازه اقتصاد غیررسمی
۱۳۳	..... ۵-۸-۱. تخمین تابع تقاضای حجم اسکناس و مسکوک در دست اشخاص با الگوی ARDL ...
۱۳۳	..... ۵-۸-۲. حجم اسکناس و مسکوک پیش بینی شده مدل در کل اقتصاد، اقتصاد رسمی و اقتصاد غیررسمی..
۱۳۷	..... ۵-۸-۳. حجم اقتصاد غیررسمی
۱۳۹	..... ۹-۵. تخمین اندازه فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی
۱۴۲	..... ۱۰-۵. جمع بندی
۱۴۷	..... منابع و مآخذ
۱۴۹	..... فصل ششم: خلاصه، نتیجه گیری و پیشنهادها
۱۵۰	..... ۶-۱. خلاصه و نتیجه گیری
۱۵۱	..... ۶-۲. سؤالات و فرضیات تحقیق
۱۵۶	..... ۶-۳. ارائه پیشنهادها
۱۵۷	..... فهرست منابع و مآخذ
۱۵۹	..... منابع فارسی
۱۶۰	..... منابع لاتین
۱۶۲	..... پیوست ها
۱۶۴	

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۱۰۹	جدول ۱-۵: مطالعات انجام شده در مورد حجم اقتصاد غیررسمی در ایران.....
۱۱۲	جدول ۲-۵: مقایسه متغیرهای وابسته و مستقل در کاربردهای مختلف روش تخمین تقاضای پول.....
۱۱۳	جدول ۳-۵: متغیرهای مدل و تعاریف آن ها.....
۱۳۲	جدول ۴-۵: نتایج آزمون مانایی در سطح و تفاضل مرتبه اول، در حالت وجود عرض از مبدأ و رروند.....
۱۳۵	جدول ۵-۵: نتایج برآورد ساختار پویای ARDL.....
۱۳۵	جدول ۶-۵: نتایج برآورد ضرایب بلندمدت الگو.....
۱۳۸	جدول ۷-۵: حجم اسکناس و مسکوک واقعی پیش بینی شده توسط مدل در کل اقتصاد، اقتصاد رسمی و غیررسمی....
۱۳۹	جدول ۸-۵: اندازه واقعی و اسمی اقتصاد غیررسمی.....
۱۴۴	جدول ۹-۵: اندازه فرار مالیاتی با توجه به چهار حالت.....
۱۴۶	جدول ۱۰-۵: نسبت حجم فرار مالیاتی به درآمدهای مالیاتی در هر چهار حالت.....

فهرست اشکال و نمودارها

صفحه	عنوان
۲۳	ماتریس ۱: بازی مؤدی-مقامات مالیاتی.....
۳۸	ماتریس ۲: ماتریس قابلیت بازی اظهار مالیاتی.....
۳۳	شکل ۱-۲: موقعیت فرهنگی مالیاتی.....
۳۵	شکل ۲-۲: مدل ساده شده فرهنگ مالیاتی.....
۵۹	شکل ۱-۳: کانال های نشت مالیاتی.....
۸۴	شکل ۲-۳: تعامل علل و آثار اقتصاد پنهان در الگوی متغیرهای مشاهده نشده.....
۳	نمودار ۱-۱: سهم درآمدهای نفتی و درآمد مالیاتی از کل درآمد دولت.....
۳	نمودار ۲-۱: نسبت مالیاتی.....
۴	نمودار ۱-۳: روند کسری یا مازاد بودجه در دوره ۱۳۸۷-۱۳۵۰.....
۱۲۳	نمودار ۱-۵: روند اسکناس و مسکوک در دست اشخاص.....
۱۲۳	نمودار ۲-۵: اسکناس و مسکوک واقعی در دست اشخاص.....
۱۲۴	نمودار ۳-۵: نرخ متوسط مالیات.....
۱۲۷	نمودار ۴-۵: درآمد قابل تصرف واقعی.....
۱۲۸	نمودار ۵-۵: نرخ سود سپرده های یک ساله بانک ها.....
۱۲۹	نمودار ۶-۵: نرخ ارز بازار غیررسمی.....
۱۳۱	نمودار ۷-۵: تعداد شعب و خودپردازهای کل کشور و مجموع آن ها.....
۱۳۱	نمودار ۸-۵: رشد ابداعات مالی.....
۱۳۸	نمودار ۹-۵: حجم اسکناس و مسکوک واقعی در دست اشخاص در کل اقتصاد، اقتصاد رسمی و اقتصاد سیاه.....
۱۴۰	نمودار ۱۰-۵: روند حجم واقعی اقتصاد سیاه.....
۱۴۱	نمودار ۱۱-۵: حجم اسمی اقتصاد سیاه بر اساس شاخص های قیمت سال های ۱۳۷۶ و ۱۳۸۳.....
۱۴۲	نمودار ۱۲-۵: نسبت حجم اسمی اقتصاد سیاه به GDP.....
۱۴۵	نمودار ۱۳-۵: حجم فرار مالیاتی.....
۱۴۶	نمودار ۱۴-۵: نسبت اندازه فرار مالیاتی به درآمدهای مالیاتی.....

چکیده

مسئله فرار مالیاتی برای بسیاری از کشورها، به خصوص کشورهای در حال توسعه به عنوان یک معضل تلقی می‌گردد؛ چراکه این پدیده بر اهداف درآمدی دولت تأثیر منفی می‌گذارد و قابلیت دولت را در تدارک کالا و خدمات عمومی تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. هدف از این پایان‌نامه، بررسی ابعاد فرار مالیاتی در ایران است. برای این منظور، در این پایان‌نامه به برآورد حجم فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد سیاه در دوره ۱۳۸۶-۱۳۷۰ پرداخته شده است.

در این بررسی، از روش غیرمستقیم برای برآورد اندازه فرار مالیاتی بهره بردیم. از آن جایی که این روش مبتنی بر تخمین حجم اقتصاد سیاه است، در ابتدا، با استفاده از روش تخمین تابع تقاضای پول، حجم اقتصاد سیاه برآورد گردید. برای این کار، از الگوی $ARDL$ استفاده شد. بر اساس نتایج این تحقیق، حجم واقعی اقتصاد سیاه در ایران، از ۳۴۲,۷۲ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۰ به ۶۰۵,۳۵ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۶ رسیده است. با بررسی روند این متغیر طی دوره مذکور، دیده شد که حجم واقعی اقتصاد سیاه روندی افزایشی داشته است. در این تحقیق، میانگین نسبت حجم اسمی اقتصاد سیاه به GDP بر اساس شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی به قیمت سال پایه ۱۳۷۶، طی دوره مورد بررسی حدود ۱۳,۱۶ درصد برآورد شد، در حالی که مقدار آن بر اساس شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی به قیمت سال پایه ۱۳۸۳، ۴,۷۹ درصد محاسبه گردید.

هم‌چنین، نتایج حاصل از برآورد حجم فرار مالیاتی در ایران نشان داد که پدیده مذکور در سال‌های مورد بررسی از روندی افزایش برخوردار بوده است. به استناد نتایج تحقیق، حجم فرار مالیاتی در تمام سال‌ها از درآمدهای مالیاتی دولت کمتر بوده است.

واژگان کلیدی: فرار مالیاتی، اقتصاد سیاه، الگوی $ARDL$ و رهیافت تقاضا برای پول.

فصل اول

کلیات تحقیق

۱-۱. مقدمه

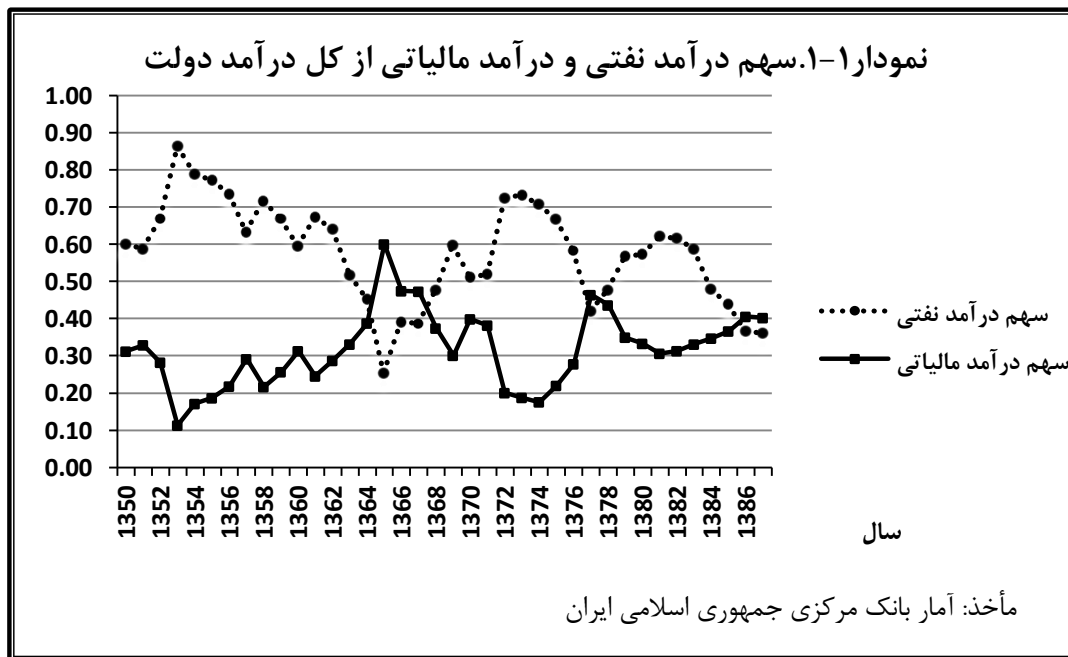
یکی از انگیزه های مشارکت در فعالیت های غیررسمی، فرار از پرداخت مالیات به منظور افزایش سود شخصی است. فرار مالیاتی یک رفتار غیرقانونی است که فرد با انجام آن از پرداخت مالیات طفره می رود، درحالی که از مزایای مخارج عمومی بهره مند می شود. درواقع، کسانی که از پرداخت مالیات فرار می کنند بدون مشارکت در درآمدهای دولت، از مخارج آن سهم می برند و مصداق واقعی کسانی هستند که از پدیده سواری مجانی سود می برند.

بنابراین، از آن جا که یکی از پیامدهای فرار مالیاتی درآمد مالیاتی کمتر برای دولت است و این مسئله در کشور ما که با کسری بودجه مواجه است، اهمیت بیشتری می یابد، این تحقیق به تخمین اندازه فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی می پردازد تا وسعت این پدیده در کشور برآورد گردد.

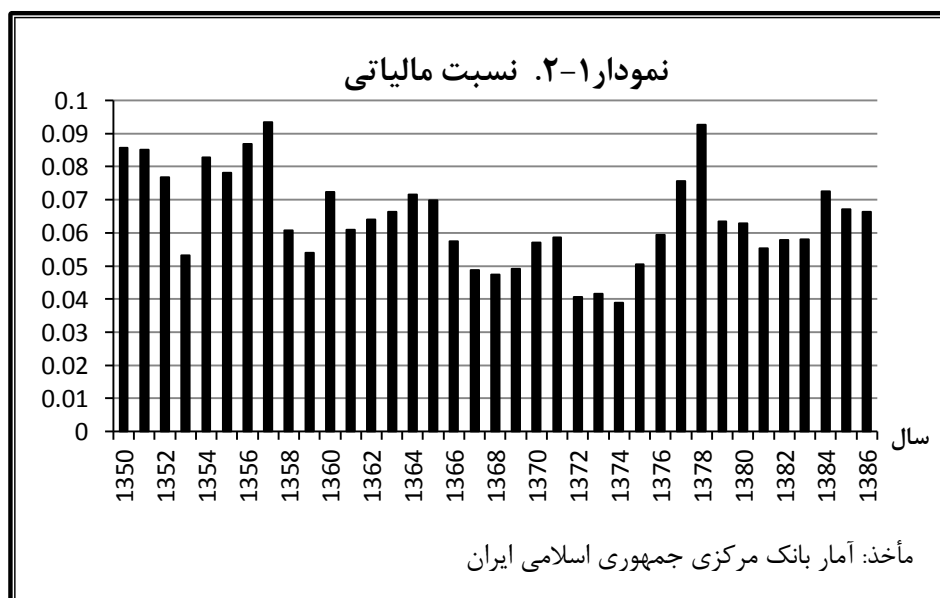
۱-۲. بیان مسأله

اهداف یک سیستم مالیاتی را می توان تجهیز منابع مالی برای دولت، سیاست گذاری اقتصادی، تخصیص منابع و بسط عدالت دانست. اگر سیستم مالیاتی نتواند به این اهداف نائل شود و یا این که حد مطلوب و مورد نیاز هر یک از این اهداف را تأمین ننماید، اصلاح سیستم مالیاتی ضرورت می یابد؛ چراکه یک سیستم مالیاتی ناکارا آثار نامطلوبی دربردارد، که می توان به عدم کارایی در تولید و توزیع، عدم تعادل های داخلی (مانند کسری بودجه) و خارجی و نیز فرار سرمایه اشاره کرد.

اتکاء دولت به درآمدهای مالیاتی حکایت از سلامت اقتصادی دارد. گرچه در کشورهای توسعه یافته ، درآمدهای مالیاتی اهمیت بسزایی دارند؛ اما در اغلب کشورهای در حال توسعه، به دلایل مختلف، سهم درآمدهای مالیاتی ناچیز است. در ایران از زمانی که پای درآمدهای حاصل از فروش نفت به بودجه دولت باز شد، به دلیل عدم احساس نیاز به درآمدهای مالیاتی، روز به روز از سهم آن کاسته شد. به طوری که، درآمدهای ناشی از فروش نفت تعیین کننده اصلی درآمد های دولت شد. چون تعیین قیمت نفت به عهده ما نیست و عوامل بین المللی آن را تعیین می کنند، وابستگی دولت به درآمدهای نفتی مطلوب نیست؛ چراکه درآمدهای دولت را با نااطمینانی مواجه می کند. به همین دلیل، در برنامه های پنج ساله، تلاش هایی در جهت بالابردن سهم درآمدهای مالیاتی شد. گرچه این تلاش ها موفقیت هایی نسبی در این امر ایجاد کردند، اما هنوز سهم درآمدهای مالیاتی از کل درآمد دولت کم است. نمودار ۱-۱ سهم درآمد نفتی و درآمد مالیاتی را از کل درآمد دولت، طی دوره ۸۷-۱۳۵۰ مقایسه می کند. این نمودار مؤید گفته های پیشین است.

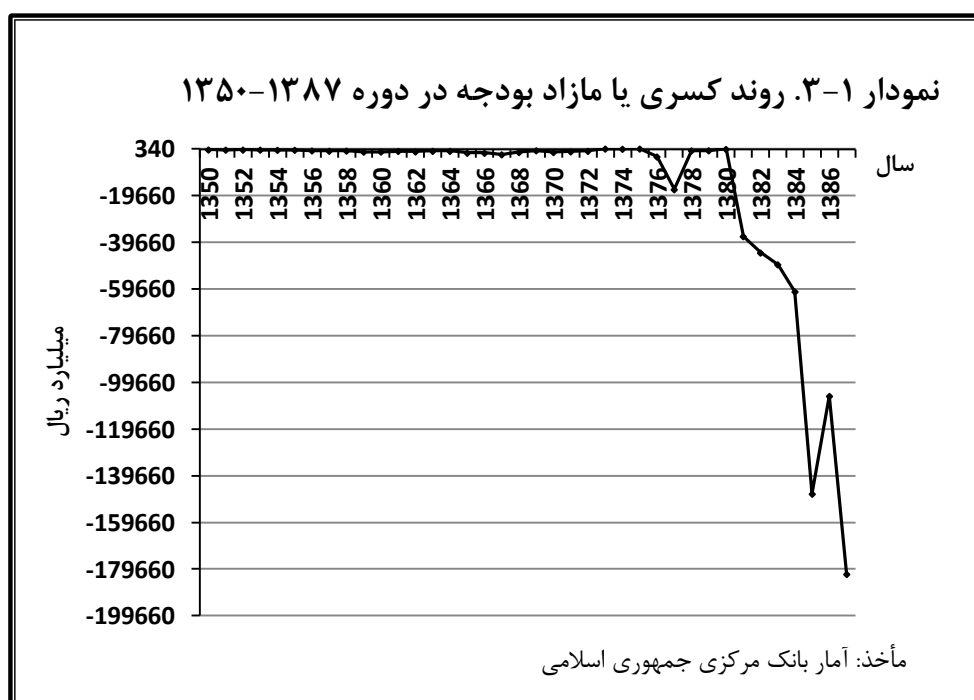
یکی از معیارهای ارزیابی سیستم مالیاتی، نسبت مالیاتی است که از تقسیم درآمدهای مالیاتی به تولید ناخالص داخلی به دست می آید. نمودار ۱-۲ نسبت مالیاتی را در سال های ۸۷-۱۳۵۰ نشان می دهد.

همان طور که از نمودار اخیر بر می آید، بیشترین نسبت مالیاتی طی دوره مورد بررسی، به سال ۱۳۵۷ (۹,۳ درصد) بر می گردد. معافیت های مالیاتی گسترده و نیز فرار مالیاتی، از عوامل مؤثر بر نسبت مالیاتی هستند.

لازم به ذکر است که عوامل دیگری نظیر روش های سنتی اخذ مالیات و مشکلات مدیریت مالیاتی و مسائلی از این دست، نیز بر نسبت مالیاتی تأثیرگذارند.

به دلیل پائین بودن سهم درآمدهای مالیاتی و انعطاف ناپذیری نظام مالیاتی، کسری بودجه به بهای افزایش در نقدینگی تأمین شده، شرایط تورمی در کشور پدید می آید. نمودار ۱-۳ روند کسری بودجه را نشان می دهد، که حاکی از افزایش بسیار زیاد کسری بودجه دولت در سال های اخیر است.

از آن جایی که خط مشی توسعه در کشور ما در سال های اخیر تمرکززدائی از نظام درآمد- هزینه وابسته به درآمدهای نفتی و گرایش به سمت نظام مبتنی بر درآمدهای مالیاتی است و بزودی شاهد بودجه ریزی مبتنی بر مالیات خواهیم بود، انجام اصلاحات لازم برای کاهش سطح شکاف مالیاتی را می توان یکی از اولویت های مهم و ضروری در کلیت نظام اقتصادی کشور تلقی نمود.^۱ چراکه از این طریق میزان کسری بودجه کمتر شده، پیامدهای منتج از آن، مانند تورم نیز رو به بهبودی می گذارد. به منظور ارتقای سهم درآمدهای مالیاتی از کل درآمد دولت و سطح مالیات، سعی در تحقق کامل درآمدهای مالیاتی بسیار حیاتی به نظر می رسد. در این راستا، کسب اطلاعات مورد نیاز در مورد فرار مالیاتی می تواند راهگشا باشد.

۱. خان جان، علیرضا (۱۳۸۸)، "نگرشی نهادگرا به فرار مالیاتی"، تهران: انتشارات پژوهشکده امور اقتصادی (زیر چاپ).

با توجه به ضرورت مطرح شده، سؤال اصلی تحقیق حاضر، تخمین اندازه فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی در ایران طی دوره ۸۶-۱۳۷۰ است.

این تحقیق، با تخمین اندازه فرار مالیاتی، ضمن تدارک دورنمایی از این بُعد پنهان اقتصاد، زمینه آگاهی و اطلاعات بیشتر در این زمینه را فراهم می کند؛ به خصوص آن که، در کشور ما تحقق کامل درآمدهای مالیاتی، برای کاهش کسری بودجه و نیز کاهش وابستگی به درآمدهای نفتی، اهمیت بسزایی دارد.

۱-۳. سؤالات تحقیق

۱- چه روش هایی برای تخمین فرار مالیاتی به کار گرفته می شود؟

۲- حجم اقتصاد غیررسمی ایران در هر یک از سال های دوره ۸۶-۱۳۷۰ به چه میزان بوده و چه روندی داشته است؟

۳- فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی در ایران در هر یک از سال های دوره مورد بررسی چه میزان بوده و چه روندی داشته است؟

۱-۴. فرضیه های تحقیق

۱- اندازه اقتصاد غیررسمی در ایران طی دوره مورد بررسی افزایش یافته است.

۲- اندازه فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی در ایران در طول زمان افزایش یافته است.

۱-۵. اهداف تحقیق

هدف اصلی این تحقیق، برآورد میزان فرار مالیاتی، به منظور شناخت این بُعد پنهان از اقتصاد است. از این طریق، می توان زمینه ساز مطالعات بعدی دیگر شد که دایره آشنایی ما را از این پدیده بیشتر نمایند. از آن جمله، می توان به آن دسته از مطالعاتی اشاره کرد که به بررسی عوامل مؤثر بر فرار مالیاتی می پردازند. این تحقیق می تواند در زمینه فراهم آوری اندازه فرار مالیاتی به این مطالعات یاری رساند.

۶-۱. روش شناسی تحقیق

روش تحقیق حاضر برای برآورد حجم فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی، روش غیرمستقیم است. طبق روال این نوع روش ها، در وهله نخست حجم اقتصاد سیاه برآورد می شود و سپس، با ضرب اندازه اقتصاد سیاه محاسبه شده در یک نرخ مالیاتی معقول، اندازه فرار مالیاتی محاسبه می شود.

این پژوهش، از روش تخمین تابع تقاضای پول برای تخمین حجم اقتصاد غیررسمی بهره گرفته است. فرض اساسی این روش آن است که تمام مبادلات در اقتصاد غیررسمی، به این دلیل که مخفی بمانند، با وجه نقد صورت می گیرد. برای تخمین اندازه اقتصاد غیررسمی با این رهیافت، ابتدا تابع تقاضا برای پول نقد با وارد کردن نرخ مالیات، به عنوان یکی از متغیرهای تابع، برآورد می گردد. پس از برآورد حجم پول نقد در کل اقتصاد، نرخ مالیات معادل صفر قرار داده شده، حجم پیش بینی شده پول نقد در اقتصاد رسمی محاسبه می گردد. سپس، از کسر دو رقم، حجم پول در اقتصاد غیررسمی محاسبه می گردد. با این فرض که سرعت گردش پول در اقتصاد رسمی و اقتصاد غیررسمی برابر است، می توان حجم اقتصاد غیررسمی را از طریق ضرب حجم پول در اقتصاد غیررسمی در سرعت گردش پول برآورد نمود.

در این تحقیق، با مکانیزم بیان شده، در وهله نخست، اندازه اقتصاد غیررسمی برآورد گردید. برای این کار، تابعی که متغیر وابسته آن اسکناس و مسکوک واقعی در دست اشخاص و متغیرهای مستقل آن درآمد قابل تصرف واقعی، نرخ سود سپرده های یک ساله بانک ها، نرخ رشد ابداعات مالی، نرخ ارز بازار غیررسمی و نرخ متوسط مالیات است، با استفاده از الگوی خودتوضیح با وقفه های گسترده (ARDL) تصریح شد. پس از تخمین ضرایب معادله رگرسیونی به روش حداقل مربعات معمولی (OLS)، به تخمین حجم اقتصاد غیررسمی پرداختیم. سپس، با استفاده از دو نرخ مالیاتی، حجم فرار مالیاتی را محاسبه نمودیم. در این تحقیق، از نرم افزارهای EViews و Microfit برای تخمین استفاده شده است.

۷-۱. نوع روش تحقیق

از آن جا که در تحقیق حاضر به تخمین اندازه اقتصاد غیررسمی و فرار مالیاتی ناشی از آن می پردازیم، روش تحقیق حاضر از یک طرف توصیفی و تحلیل آمار و اطلاعات است و از طرف دیگر، در شمار تحقیقات علی هم قرار می گیرد.

۸-۱. روش گردآوری اطلاعات

در این پژوهش با استفاده از روش کتابخانه ای یعنی، استفاده از مقالات و کتب معتبر لاتین و یا فارسی به بررسی مبانی نظری موضوع فرار مالیاتی و آشنایی با روش های مختلف اندازه گیری آن پرداخته ایم. هم چنین، آمارها و داده های مورد نیاز برای اندازه گیری اقتصاد غیررسمی و فرار مالیاتی ناشی از آن در دوره زمانی ۸۶-۱۳۷۰، از طریق سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و مراجعه حضوری به بانک های دولتی جمع آوری شده است.

۹-۱. مشکلات و تنگناهای تحقیق

اصلی ترین مشکل و تنگنایی که مطالعه طبیعت و روند اقتصاد سیاه و فرار از مالیات با آن مواجه است، دسترسی نداشتن به اطلاعات مستقیم از این پدیده هاست. به همین دلیل، پژوهشگران برای این کار، ناگزیرند از روش های غیرمستقیم استفاده کنند که از دقت کافی برخوردار نبوده، معمولاً متکی بر فرض های محدودکننده هستند. هم چنین، به دلیل ماهیت پنهان این پدیده ها، در جمع آوری داده و اطلاعات محدودیت هایی وجود دارد.

۱۰-۱. تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی

اقتصاد غیررسمی (Informal Economy)

عبارت اقتصاد غیررسمی در دهه ۱۹۷۰ برای آن دسته از فعالیت های اقتصادی که خارج از چارچوب سازمان های دولتی و بخش خصوصی انجام می پذیرند، معمول گشت. این عبارت نخست، در واکنش به رشد نیری کار غیر رسمی و خوداشتغالی در جهان سوم ظاهر شد اما، بعدها این اصطلاح با صفات دیگری نظیر اقتصاد پنهان، زیرزمینی، سیاه و نظیر آن مورد استفاده قرار گرفت.^۱

اقتصاد غیررسمی عبارت است از یک سلسله فعالیت های اقتصادی که از چشم دولت به دور مانده و در نتیجه از شبکه مالیاتی می گریزد. آن را اقتصاد نقدی، سیاه، سایه و زیرزمینی نیز می نامند.^۲

^۱ -Eatwell, J. and Milgate, M. and Newman, P. (1996) "The New Palgrave a Dictionary of Economics", London, V.2.

^۲ -سوزان ایم لیونز (۱۳۷۹). فرهنگ توصیفی اصطلاحات بین المللی مالیاتی: انگلیسی به فارسی و فارسی به انگلیسی همراه با شرح اصطلاحات و حواشی و تعلیقات، ترجمه محمد توکل. تهران: مالیات، مجله تخصصی.

فرار یا گریز مالیاتی (Tax Evasion)^۱

این اصطلاح در رابطه با ترتیبات غیر قانونی اتخاذ شده جهت اختفاء یا نادیده گرفتن بدهی مالیاتی به کار می رود؛ به این معنی که مؤدی مالیاتی کمتر از میزانی که قانوناً موظف به پرداخت آن است، تأدیه می نماید. گریز مالیاتی ممکن است به طرق زیر انجام شود:

عدم ذکر درآمد مشمول مالیات یا معاملات در اظهارنامه ها و اعلامات مالیاتی، گزارش هزینه های قابل کسر به میزان اضافی، خودداری از تسلیم اظهارنامه؛ معاملات ساختگی یا کاستن از رقم بدهی مالیاتی با توسل به اظهارات خلاف واقع یا نمایش خلاف واقع مسائل. عنصر خلاف قانون وجه تمایز گریز مالیاتی از ترفندهای قانونی به منظور اجتناب از پرداخت مالیات است. کشورها برای به حداقل رساندن گریز مالیاتی، شیوه های گوناگونی اتخاذ کرده اند که از آن جمله است برقراری مالیات های تکلیفی، الزام به پرداخت حداقل مالیات و تشخیص مالیات بر اساس قرائن.

نسبت مالیاتی (Tax Ratio)^۲

نسبت درآمد های مالیاتی یک کشور به تولید ناخالص داخلی یا درآمد ملی آن کشور را گویند.

۱۱-۱. روش تجزیه و تحلیل

برای تحقق اهداف تحقیق، این پایان نامه در شش فصل تدوین شده است. فصل حاضر به بیان کلیات تحقیق، اختصاص دارد. در فصل دوم به مبانی نظری موضوع پرداخته شده است و تعدادی از نظریه های مطرح پیرامون موضوع فرار مالیاتی معرفی و تشریح گردیده است. در فصل سوم، به منظور پاسخ گویی به سؤال اول تحقیق، روش های مختلف برآورد اندازه فرار مالیاتی و اقتصاد غیررسمی معرفی و تبیین شده اند. در فصل چهارم ادبیات تجربی در زمینه موضوع مورد بررسی مورد توجه قرار گرفتند. فصل پنجم به معرفی و تخمین الگوی مدنظر این تحقیق برای محاسبه فرار مالیاتی ناشی از اقتصاد غیررسمی اختصاص یافته است. در این فصل، نتایج حاصل از تخمین ارائه شده است. فصل ششم به خلاصه آن چه که در این پایان نامه آمده است و سپس، نتیجه گیری می پردازد. این فصل، در نهایت با ارائه پیشنهادها پایان می پذیرد.

^۱ - سوزان ایم لیونز (۱۳۷۹)، همان

^۲ - سوزان ایم لیونز (۱۳۷۹)، همان

فصل دوم

مروری بر ادبیات نظری موضوع